

CERCETĂRI ARHEOZOOLOGICE ÎN SITUL NEOLITIC DE LA FOENI - *CIMITIRUL ORTODOX* (JUD. TIMIȘ). CAMPANIA 2002

Florentina Chiu

Cercetările arheologice, desfășurate în așezarea neolitică târzie (grupul cultural Foeni)¹ de la Foeni-*Cimitirul ortodox*, au adus la lumină o impresionantă cantitate de resturi faunistice, până în prezent recoltându-se și determinându-se peste 20.000 oase². Raportul nostru are menirea de a completa cu date noi informațiile existente și de a ridica unele probleme legate de obiectivitatea datelor faunistice obținute în urma prelucrării loturilor osteologice mici. În acest context menționăm că eșantionul, ce face obiectul acestui articol, cuprinde 626 resturi faunistice care provin în totalitate din S17/2002, adâncimea 0, 80 m, nivelul I³.

În ansamblu, materialul eșantionului este puternic fragmentat, fiind constituit din deșeuri menajere, numărul așchiilor reprezentând cca 20 %. În situația în care nu s-a putut realiza demarcația sigură dintre cerb și vită, în special pe vertebre și pe coaste, am creat categoria "Bos/Cervus". Pe lângă cele 603 fragmente osoase ce aparțin mamiferelor au fost determinate și 20 de valve care aparțin scoicii de râu din genul *Unio* și trei vertebre de pește de apă dulce din familia Ciprinidelor.

*

Între mamiferele domestice predomină **bovinele** cu cel mai numeros material, respectiv 163 fragmente osoase, reprezentând 48,4 % din totalul celor determinate. Ca NMI (număr minim de indivizi) estimat, specia totalizează doar 25,5 %, având un procent egal cu cel al ovicaprinelor. Diferențele dintre cele două frecvențe se datorează, în primul rând, slabei reprezentări a resturilor maxilare în lotul de oase al bovinelor, elementele de schelet postcefalic furnizând puține indicii în aprecierea NMI și a vârstelor de tăiere. Din cele 12 exemplare estimate, un animal este juvenil, doi sunt subadulți, cinci sunt adulți și patru maturi (Tabel 3).

Ponderea redusă a tineretului și a subadulților se datorează cu certitudine procentului mic de resturi maxilare, așa cum aminteam la început. În acest caz, estimarea vârstelor de sacrificare s-a făcut în mare măsură pe baza suturării

epifizelor unor oase lungi. În cadrul maturilor corporali, predomină animalele sacrificate imediat după 3,5-4 ani. S-a identificat și un exemplar cu dentiția foarte erodată sugerând o vită exploatată până la o vârstă înaintată. O astfel de repartitie pe vârste de tăiere sugerează utilizarea bovinelor pentru carne, lapte, forță de muncă⁴.

Deși materialul nostru nu conține oase de castrați, fenomenul castrării și, implicit, al utilizării vitelor la tracțiune a fost evidențiat în materialul de la Foeni⁵.

Din scheletul cefalic provine un corn de tip "*brahyceros*" (de femelă), cu diam. mare /diam. mic /circonf. bază de 58/45,5/169 mm. Piesa este ușor curbată, situată în plan cu frontalul, având vârful rupt. Deși nu există piese întregi, dimensionările pe lățimile oaselor indică prevalența masculilor și a exemplarelor cu o conformație robustă, multe dimensionări intrând în domeniul de variație al bourului, specie relativ frecventă în Câmpia Banatului în neoliticul târziu. În general, populația de bovine domestice exploatată în așezarea respectivă era de mărime medie-mare, cu un dimorfism sexual bine exprimat⁶.

Ovicaprinele înregistrează o frecvență de 17,5 % pe cele 59 de resturi și 25,5 % pe NMI. Puțin material s-a pretat unei diagnoze diferențiale între genurile *Ovis* și *Capra*, datorită prevalenței resturilor maxilare în cadrul eșantionului lor. De la capră s-a determinat un corn stâng de tip "*aegagrus*", cu secțiunea biconvexă, cele două muchii bine exprimate, nedimensionabil. De la un mascul de *Ovis* s-a determinat un corn de tip "*coppersheep*", cu secțiunea bazei triunghiulară, cele trei fețe și muchii bine individualizate, având diam. mare /diam. mic /circonf. bază de 54/36/147 mm și lg. pe curbura mare de 145 mm. Piesa este curbată în spate și lateral, fiind de dimensiuni moderate⁷. Puținele măsurători executate indică ovicaprine de mărime mică și gracile caracteristice neoliticului din Câmpia Banatului⁸.

Printre cei 12 indivizi estimați a fost identificat un singur individ aparținând genului *Capra* și doi indivizi aparținând genului *Ovis*, unul fiind mascul. Distribuția pe vârste de sacrificare sugerează o situație asemănătoare cu cea a bovinelor, în sensul prevalenței animalelor tăiate după atingerea maturității corporale. Astfel, tineretul și subadultii însumează 25 %, adulții reprezintă 50 %, iar maturii 25 %. Această distribuție sugerează creșterea rumegătoarelor mici prevalent în scopuri utilitare pentru lapte, lână și, secundar, pentru carne.

Porcinele totalizează 34 fragmente (10,1 %) provenind de la minimum nouă exemplare (19,2 %). De asemenea, în acest caz se remarcă ponderea însemnată a resturilor maxilare, care reprezintă jumătate din eșantionul speciei. Astfel, potrivit distribuției pe vârste de tăiere, 77,8 % dintre animalele prezumate au fost sacrificate în stadiul de adult și de matur, tineretul și subadultii reprezentând o treime. Dintre animalele adulte, marea majoritate au fost tăiate între 1,5-2 ani, când

se pare că specia atinge o greutate corporală optimă în vederea sacrificării. A fost identificat un exemplar cu o dentiție puternic erodată, provenind de la un animal bătrân. Pe baza lotului analizat nu se pot face aprecieri asupra taliei și conformației corporale.

Canidelor le revin opt resturi (2,4 %), toate provenind de la un singur exemplar adult de talie mică. Din scheletul său cefalic s-a păstrat o porțiune din regiunea nucală caracterizată printr-o creastă sagitală mediu dezvoltată, o protuberanță occipitală externă puternic trasă caudal, iar liniile temporale proeminente. Gaura occipitală are lățime/ înălțime de 16/15, iar lț. la condilii occipitali este de 33,5 mm. Nu este exclusă utilizarea câinelui în alimentație, având în vedere faptul că nici un os nu s-a păstrat întreg, multe provin din regiunile cănoase ale corpului, iar fragmentul respectiv de neurocraniu, după spărtură, poate proveni de la un animal căruia i s-a extras creierul.

Printre speciile sălbatice, **cerbul** înregistrează cel mai mare procentaj, 13,6 % (46 oase). Ca NMI are o frecvență mai mică, 10,7 %. Dintre cele cinci animale identificate, trei au fost vâdate între 2-3 ani, un individ pe la 4 ani și un altul mult mai târziu. Nu s-au găsit coarne, ci numai așchii rezultate din activitatea de obținere a unor unelte (trei fragmente), cât și trei piese finite (împungătoare). Ele nu au fost cumulate la eșantionul cerbului. Puținele date metrice indică animale de mărime medie, în unele cazuri dimorfismul sexual fiind evident.

Pe locul secund, printre speciile sălbatice, se plasează **bourul** cu 18 fragmente osoase (5,3 %) provenind de la trei exemplare (6,4 %), ce au depășit stadiul de adult. Datele metrice prelevate par să sugereze exemplare femele. O serie de oase prezintă date metrice aflate în intervalul de variație dintre vită și bour. Acestea au fost trecute în tabelul 2 cu „?”. Astfel, în seria metacarpului distal se remarcă o piesă cu lț. distală/diam. distal de 72/40 mm, care poate reprezenta fie o femelă de bour, fie un mascul domestic (Tabel 2) sau un radius cu lț. prox./diam. prox. de 94,5/47 mm⁹. Acestea au fost trecute în tabelul 2 cu “?”. De fapt, în materialul de la Foeni, există numeroase oase greu de încadrat la una din cele două specii¹⁰. De la **mistreț** s-au identificat patru resturi osoase reprezentând 1,2 %, toate aparținând unui exemplar ce a atins maturitatea corporală. De la **căprior** provin două mandibule drepte, de la doi indivizi care au depășit 12 luni și un fragment de corn picat. **Jderului** îi aparține o porțiune de mandibulă (ram ascendent) stângă, iar **vulpea** este reprezentată printr-un fragment de mandibulă stângă, cu lungimea jugală de 61 și lg. M1 de 15,5 mm.

*

Deși puțin numeros în resturi faunistice, eșantionul prezentat este important, întrucât completează în mod pertinent datele existente cu privire la evoluția faunei din nivelele neoliticului târziu de la Foeni. Potrivit datelor oferite de acesta, în mod evident, predomină bovinele cu 48 % (ca număr de resturi), urmate la mare distanță de ovicaprine cu 17,5 % și porcine cu 10,1 % (Tabel 1).

Per ansamblu, resturile speciilor domestice totalizează cca 2/3 din eșantion.

Printre animalele sălbatice, cerbul are ponderea cea mai mare, de 13,6 %, urmat de bour cu 5.3 %. Mistrețul, căpriorul și celelalte carnivore mici au ponderi de sub 2 %. Așa cum o arată procentul grupelor de sacrificare, atât cornutele mari cât și cele mici erau crescute pentru lapte, piei, lână, forță de muncă (bovine) și, secundar, pentru carne. Vânatul furniza carnea, blănurile și materia cornoasă necesară obținerii uneltelor. Pe lângă vânătoare și gospodărirea bovinelor, ovicaprinelor, porcinelor, existau preocupări cu caracter sezonier pentru pescuit, culesul moluștelor, deși lotul nostru conține puține resturi ale acestora.

Discrepanțele care apar între ponderea speciilor ca număr de fragmente și număr de indivizi sunt inerente pentru eșantioanele mici.

În cazul nostru, reprezentarea speciilor ca NMI evidențiază egalitatea procentuală dintre bovine și rumegătoarele mici (25,5%), ceea ce contrastează de fapt situației reale. Tot în acest context, porcinele au o pondere crescută de 19,2%, fapt oarecum exagerat.

Comparând rezultatele înregistrate în campania 2002 cu cele ale lotului de bază, există unele discrepanțe mai ales în cazul bovinelor care cumulează un procent de resturi osoase de 48% față de numai 43,1% în eșantionul de până în anul 2002.

Procentele ovicaprinelor (17,5%) și porcinelor (10,1%), precum și ale speciilor sălbatice sunt foarte apropiate cu cele ale lotului de bază.

Aceste aspecte sunt consecința primară a unui eșantion redus numeric, care nu reușește să reflecte pe deplin trăsăturile definitorii ale exploatării animalelor în timpul neoliticului târziu de la Foeni. Rezultatele obținute pot da, cel mult, o imagine generală asupra unor specii cu care omul a intrat în contact la un moment dat, ponderea lor cât de cât apropiată de realitățile vremurilor respective putând fi dată doar de un eșantion bogat. În viitor, publicarea întregului material faunistic din așezare va trasa clar repera exploatării animalelor în Câmpia Banatului la finele neoliticului mijlociu.

Tabel 1. Distribuția resturilor faunistice pe specii și ponderea lor la Foeni

Specie/Grup	FOENI - 2002				FOENI 1992-2001	
	Frgm.	%	NMI	%	Frgm.	%
Bos taurus	163	48,4	12	25,5	6912	43,1
Ovis/Capra	59	17,5	12	25,5	2862	17,9
Sus s. domesticus	34	10,1	9	19,2	2109	13,2
Canis familiaris	8	2,4	1	2,1	234	1,5
Total domestice	264	78,4	34	72,3	12117	75,7
Cervus elaphus	46	13,6	5	10,7	2422	15,1
Sus s.ferrus	4	1,2	1	2,1	529	3,3
Capreolus capreolus	3	0,9	2	4,3	289	1,8
Bos primigenius	18	5,3	3	6,4	561	3,5
Lepus sp.					65	0,4
Castor fiber					10	0,06
Ursus arctos					1	0
Meles meles					9	0,06
Martes martes	1	0,3	1	2,1	7	0,04
Vulpes vulpes	1	0,3	1	2,1	10	0,06
Canis lupus					3	0,02
Lynx lynx					1	0
Felis silvestris					4	0,02
Carnivora					6	0,03
Total sălbatice	73	21,6	13	27,7	3920	24,3
Total determinate	337	100	47	100	16037	100
Bos sp.					289	
Bos/Cervus	62				1794	
Sus sp.					265	
Ovicap./Capreolus					262	
Așchii	198				3682	
Mammalia	603				22329	
Aves					24	
Reptilia					61	
Pisces	3				157	
Mollusca	20				994	
TOTAL	620				23565	
Corn cerb	6				847	
Total eșantion	62				24412	

Tabel 2. Datele metrice ale principalelor specii de la Foeni

Dimensionări	Bos t. /Bos p. *	Ovis/Capra	Sus d. / S. f*	Cervus
Maxila -M1-M3 -M3	86,5 32; 32; 29	41,5 15,5	28	
Madibula -M3		22	28; 29	
Atlas -Lț. cranială -Lț. caudală -Înălțime	116 96 113*			
Axis -Lț. cranială -Lg. corp	83,5; 94,5 119,5	39		
Scapula -D cavitate -d cavitate	46 38,5; 50,5; 67,5*			
Humerus -Lț. trohlee -Lț. dist. - D dist.		23 22,5		57; 62,5
Radius -Lț. prox. -D prox. -Lț. dist. -D dist.	94,5 ? 47	25,5 17		
Metacarp -Lț. prox. -D prox. -Lț. dist. -D dist.	68; 71,5* 35; 43 73; 72 ?; 76*; 80* 36; 40 ?; 41; 40,5	17,5; 18; 18,5; 18,5; 19 12; 14; 14; 13; 19 (subadulți)		
Coxal-D cavitate acetabulară		31,5 (O)		42*
Tibie -Lț. distală - D distal	69; 73; 73*; 81* 52; 54; 57; 59	34,5 29,5		51; 60 38, 42
Metatars -Lț. prox. - D prox. - Lț. dist. - D dist.	46,5; 53; 53; 58 47,5; 54; 54; 57 55 31; 35			
Astragal -Lg. lat. -Lg. med. -Lț. max.	64,5 60 41			
Ph. I -Lg. max.	59,5 – 72,5, M- 63,6 (n-13); 74,5			61,5

Tabel 3. Vârstele de sacrificare la speciile domestice

		juvenili	subaduți	aduți	maturi/senili	Total
Bovine	nr. indivizi	1	2	5	4	12
	%	8,3	16,7	41,7	33,3	100
Ovicaprine	nr. indivizi	1	2	6	3	12
	%	8,3	16,7	50	25	100
Porcine	nr. indivizi	1	1	6	1	9
	%	11,1	11,1	66,7	1,1	100

NOTE

¹ Mulțumim domnului dr. Florin Drașovean, responsabil de șantier, pentru materialul oferit spre studiu și valorificare.

² G. El Susi, *Analogii și diferențe între economiile animaleiere ale comunităților Vinča C și grupul Foeni în așezări din Banat*, în *Banatica*, 16, 2003, p. 136

³ Informații Florin Drașovean.

⁴ G. El Susi, *Archaeozoological Researches in The Neolithic Site of Foeni (Timiș County)*, în *The Late Neolithic of the Middle Danube Region, BHAB*, XIV, Timișoara, 1998, p. 150.

⁵ *Ibidem*, p. 143.

⁶ *Ibidem*.

⁷ G. El Susi, *Vânători, pescari și crescători de animale în Banatul mileniilor VI î. Chr-I d. Chr.*, *BHAB*, III, Timișoara, 1996, p. 292.

⁸ G. El Susi, *Studiu preliminar al resturilor de faună din așezarea neolitică de la Parța-tell 2 (jud. Timiș)*, în *AnB*, S.N., VI, 1998, p. 131.

⁹ S. Bökönyi, *Zur Naturgeschichte des Ures in Ungarn und das Problem des Domestikation des Hausrindes*, în *ActaArchHung*, 1-2, 1962, T. XIV, f. 1-2.

¹⁰ Informație dr. Georgeta El Susi.

ARCHAEOZOOLOGICAL INVESTIGATIONS IN THE NEOLITHIC SITE FROM FOENI –*THE ORTHODOX CEMETERY* (TIMIȘ COUNTY), CAMPAIGN 2002

Summary

The analyzed faunal sample comes from the late Neolithic settlement belonging to the cultural group Foeni from Foeni village (Timiș county) - *The orthodox cemetery*.

From 626 faunal remains, the sample contains 603 bony fragments belonging to mammals, 20 river shell valves of *Unio* genre and 3 fish vertebrae from the family Cyprinidae. Among the domestic mammals, *bovids* predominate with 48% bony remains, followed by *ovicaprines* with 17,5% and domestic swines with 10%.

As the percentage of the sacrifice groups has showed, both the big horned and the small ones were bred for milk, skins, wool, labour force (cattle), and, secondary, for meat. Among the wild animals, the deer appears in the highest percentage 13,6% in bony fragments, followed by the aurochs (5,3%) and the wild boar. There have been also identified a few bony fragments that come from deer (*Capreolus capreolus L.*), marten (*Martes martes L.*) and fox (*Vulpes vulpes L.*).

Hunting provided meat, furs and horny material necessary for making tools. By comparing the results obtained in the campaign 2002 with those of the base group, we have noticed some discrepancies as a consequence of a sample reduced in number that does not entirely reflect the defining features of the animal exploitation during the late Neolithic from Foeni.

The final conclusions closed by the reality of the respective times can be traced on the basis of a much richer faunal sample.